

43. Флоря Б.Н. Кирилло-мефодиевские традиции и униатская иерархия первой половины XVII века // Слово и культура. – Т. 2. – Москва, 1998.
44. Вишенський І. Послання до Домнікії // Українська література XIV–XVI ст. – К., 1994.

Аннотация. Степанов М. Конфессиональное понимание "русского народа" в православном общественном мнении Украины и Беларуси конца XVI – начала XVII в. В статье показано, как, будучи теоретически обоснованным в общественной мысли, этно-конфессиональное понимание Руси приобрело характер целостной концепции у православных Речи Посполитой.

Ключевые слова: общественная мысль, православие, этническая структура, этногенез, конфессиональность, полемика

Summary. Stepanov M.J. Confessional understanding of "rus nation" – orthodox public opinion of ukraine and belorussia at the end of XVI – beginning of XVII. In the article it is shown that being theoretically valid in people opinion, the ethno-confessional understanding of Rus acquired the character of holistic conception for the Polish–Lithuanian Commonwealth Orthodox people.

Key words: public opinion, Orthodoxy, ethnic structure, ethnogenesis, confessionality, controversy

Надійшла до редколегії 19. 05. 2010 р.

Затверджена до друку 10.06. 2010 р.

В.М. Мельниченко, Н.В. Галич

УДК (477)“18”:656.8

ОРГАНІЗАЦІЯ ЗЕМСЬКОЇ ПОШТИ В УКРАЇНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.

Розглянуто особливості організації земської пошти в Україні у другій половині ХІХ ст. Висвітлено реформи, які започаткували створення земської пошти, проаналізована робота земських поштових установ та специфіка їхньої взаємодії з державною поштовою службою Російської імперії.

Ключові слова: земство, земська пошта, земська марка, поштовий зв'язок, поштовий обмін

До другої половини ХІХ ст. поштова служба Російської імперії обслуговувала в основному потреби держави, тоді як населення, особливо сільське, залишалося майже без засобів зв'язку. Основним завданням держави стало створення таких установ, насамперед у сільській місцевості, які позбавили б її потреби власним коштом створювати поштові заклади, прокладати поштові тракти у кожному населеному пункті. Саме такими установами, які взяли на себе обов'язок створення і налагодження роботи пошти у сільській місцевості, стали земства.

До проблеми створення та діяльності земств в Україні зверталось багато дослідників. Серед них варто відзначити Б. Веселовського та В. Дорошенка. Вони проаналізували історію створення земських установ, їхню податкову політику й соціально-економічну діяльність. Проте організації земської пошти уваги приділили недостатньо. Тому проблема особливостей організації та функціонування земської пошти в Україні залишилася мало з'ясованою.

Першими дослідниками цієї проблеми були громадсько-політичні діячі, фахівці галузі зв'язку імперії означуваного періоду. Діяльність земських поштових закладів у губерніях і повітах як один із способів розширення мережі зв'язку досліджено у працях К.О. Лішина та Д. Франца [1]. У сучасній історіографії цій проблемі приділила увагу В. Бізіна [2; 3], яка розкрила основні етапи становлення та особливості діяльності земських пошт в окремих українських губерніях. Деякі аспекти діяльності земської пошти простежили у своїх працях Г. Голубицька [4] та Н. Мірошниченко [5].

Автори статті ставлять за мету заповнити цю прогалину, проаналізувавши особливості організації земської пошти на території України. У статті вирішуються такі дослідницькі завдання:

- охарактеризувати реформи, що передували створенню земської пошти;
- розглянути особливості роботи земської пошти щодо порядку обслуговування;
- простежити технологію друкування поштових марок, способи перевезення пошти поштовими трактами на прикладі окремих губерній;
- на основі джерельних матеріалів та сучасних досліджень проаналізувати досягнення та недоліки роботи земської пошти в Україні.

Поняття “земська пошта” з’явилося задовго до відкриття земств, коли у 1837 р. були відкриті поштові установи при земських судах. Пошта відправлялася раз на тиждень через розсильних. У 1862 р. “земська пошта” створюється при повітових поліцейських управліннях. Саме вона вперше почала обслуговувати сільське населення. Листи, адресовані у села повіту, направлялися з повітової поштової контори до поліцейського управління, а звіди “при нагоді” передавалися адресату [1, 661]. Такий поштовий зв’язок не задовольняв ні поліцію, яка змушена була виконувати зайву роботу, ні селян, які отримували листи з великим запізненням. У 1840 р. було зроблено спробу упорядкувати обмін приватною кореспонденцією в повітах шляхом створення “розсильної пошти” [1, 662]. Суть її полягала в тому, що поміщики, які мешкали у повітах, посилали до поштових контор гінців, через яких і передавалися листи. Спочатку це робилося безкоштовно, але згодом передбачалося ввести оплату у розмірі 3 коп. за кожен лист. Проект “розсильної пошти” практичного втілення не набув.

Разом з тим, нагальна потреба у поштовому зв’язку спричинила створення ще кількох проектів пошти для сільського населення. Зокрема, на початку 1860-х рр. було подано проект про “пошт-комісарів”, які щомісяця повинні були об’їжджати всі села повіту для прийому і видачі приватної кореспонденції. За цим проектом, який належав поміщику судогського поштмейстера Невському, передбачалося розділити кожний повіт на 3–5 поштових округів, залежно від території і кількості населення. Цей проект було передано до розгляду Поштовому Департаменту, але він залишився без виконання, тому що вимагав значних витрат від казни – 110 тис. руб. на рік [1, 662]. Одночасно з’являються проекти про “пересувні поштові експедиції” та проект Гавриленка про створення “сільських поштових сумок”, у яких передавалася приватна кореспонденція з поштової контори до волосного правління, а звіди безпосередньо адресатам [1, 662]. Кожна поштова сумка мала внутрішній ящик із двома ключами, один із яких знаходився у волості, а другий зберігався у завідуючого поштовою конторою. І хоча проект Гавриленка, прийнятий на Дмитрівському з’їзді предводителів дворянства, виявився зручним у застосуванні і здобув поширення на території України, державою він підтриманий не був.

1860-і рр. ввійшли в історію Росії як десятиріччя великих реформ. Провідне місце належало земській реформі, яка передбачала створення виборних місцевих органів самоврядування – земств. Вони контролювали місцеве господарство, народну освіту, медичне обслуговування, благоустрій, шляхи сполучення тощо. До компетенції земських управ входило і налагодження поштового зв’язку в повітах, де не було державної пошти. Земська пошта в основному здійснювала зв’язок між повітовими центрами та іншими населеними пунктами повіту, тоді як державна пошта доставляла листи лише до повітових центрів. Враховуючи недостатню розвиненість мережі державної пошти, земська пошта виконувала функцію зв’язку в тих регіонах, де державна пошта була відсутня. Першим, хто висловив міркування про потребу земської пошти як засобу комунікації в межах повіту, був тогочасний міністр внутрішніх справ Валуєв. Він заявив, що “місцева пошта повинна стати предметом ініціативи і піклування земських установ” [1, 663].

Перша земська пошта була організована у Ветлузькому повіті Костромської губернії 26 березня 1865 р. В Україні земські пошти почали діяти на території Херсонської губернії. Протягом другої половини XIX ст. вони були створені на Лівобережжі та Півдні України, де діяли 6 губернських і 60 повітових земських управ. На Правобережжі земське самоврядування було запроваджено у 1911 р., відповідно тоді з’явилися й земські пошти (проіснувала до 1918 р., охопивши лише 53% повітів) [2, 33]. Більшість сіл залишилися взагалі без поштового обслуговування.

Роботу земської пошти контролювали поштові контори при земських управах. У волосних управліннях були свої філії. Статутом про земські повинності 1876 р. на земства покладалися обов'язки з утримання земської пошти. Кошти бралися від населення.

Спочатку земські пошти отримали право пересилати лише просту приватну кореспонденцію. Отримати листи могли або самі адресати, або їхні довірені особи, які мали довіреність чи встановлені квитанції на отримання кореспонденції. Вартість квитанції становила 1 руб. 43 к. [3, 664]. Така практика отримання листів ускладнювала роботу земської пошти і тому за ініціативою земств у 1871 р. квитанції і довіреності було скасовано. Офіційно – у 1888 році. Наступним кроком на шляху розширення повноважень земської пошти став дозвіл на пересилку страхової та грошової кореспонденції, що надавався циркуляром Поштдепартаменту від 3 вересня 1870 р.

Земства встановлювали свої тарифи, випускали власні марки, якими оплачувалася пересилка кореспонденції в межах повіту без права передачі її державним поштовим установам. Перші земські марки вийшли в грудні 1866 р. у Верхньодніпровському повіті Катеринославської губернії. Офіційний дозвіл мати власні знаки поштової оплати земства отримали 5 травня 1867 р., коли поштове відомство Російської імперії дозволило їх ввести Херсонському земству. Усього на території України земствами було видано 827 різновидів поштових марок (у 43 повітах). Основною вимогою, що ставилася до земських марок, була їхня цілковита відмінність від марок державної пошти [3, 669]. У Збірнику Поштових Постанов зазначалося, що земствам дозволяється зображувати герби повітів чи губерній, створювати оригінальні малюнки з атрибутами пошти тощо. Земські поштові марки виготовлялися на місцях за допомогою ручних штемпелів, штампів, друкувалися в повітових і губернських центрах, а також у приватних друкарнях Харкова, Одеси та інших міст. Із 1884 р. земські поштові марки у великій кількості почали виготовлятися в столичній Експедиції державних паперів, яка визначила 5 типів стандартних малюнків. Земські поштові марки були овальної, круглої та ромбовидної форми. Перші марки не мали перфорації.

З появою земської пошти гостро постало питання про її перевезення. Циркуляром від 3 вересня 1870 р. заборонялося перевезення земської пошти державними поштовими трактами [3, 670]. На практиці виконати цей циркуляр виявилось дуже складно, бо багато населених пунктів, що обслуговувалися земською поштою, знаходилися на поштових трактах. Тому вже 2 листопада 1871 р. було видано циркуляр про земські пошти, яким дозволялося пересікати поштові тракати й користувалися ними для переїзду з однієї дороги на іншу [3, 670]. У 1880-і рр. земську пошту було дозволено перевозити державними поштовими трактами.

Отже, циркуляр № 12725 від 3 вересня 1870 р. визначив основні положення діяльності земської пошти:

- 1) земська пошта створена для пересилки простої кореспонденції, газет, журналів і повідомлень про отримання грошової, страхової і посилочної кореспонденції в межах повіту;
- 2) для отримання поштової кореспонденції потрібно мати довіреність чи встановленого зразка квитанції (згодом ця норма скасовувалася);
- 3) земська пошта має власні поштові марки, які повинні відрізнятися від марок державної пошти;
- 4) розсильним земської пошти дозволяється носити на сумках зображення губернського чи повітового гербів, але без поштових різків [3, 672–674].

1 січня 1872 р. цей циркуляр було особисто уточнено і доповнено міністром внутрішніх справ, що свідчило про наступне: питання діяльності земської пошти знаходилося на державному контролі. В уточненнях зазначалося, що:

- 1) відповідальність за правильність доставки кореспонденції несуть земські установи;
- 2) земські пошти сплачують по 2 коп. за кожен отриманий на державній пошті лист, повідомлення чи посилку. Ці кошти надаються адресатами при отриманні ними кореспонденції;
- 3) з метою створення земської пошти потрібно подати прохання губернському повітовому начальству. Для отримання кореспонденції у державних поштових установах потрібно мати шнурові книги з печаткою земства, в яких проводити облік усієї кореспонденції

і суми поштових зборів, а для видачі заказаних листів, посилок, повідомлень про отримання страхової кореспонденції – підписи довірених від земств осіб. Ці дані, а також час видачі пошти, вносяться поштовим чиновником, завіряються підписом управляючого поштовою конторою і штемпелем поштової установи [3, 675–677].

Основні пункти циркуляра від 3 вересня 1870 р. і уточнення міністра були повністю включені до Збірника Постанов і Розпоряджень по поштово-телеграфному відомству від 1885 р. У цілому земствам дозволялося виявляти ініціативу щодо вдосконалення роботи земської пошти з умовою не порушувати права державної пошти [3, 679].

Земська пошта почала працювати не відразу і не в усіх регіонах України. Так, у Катеринославському повіті її було відкрито в 1872 р. Протягом 1900–1909 рр. кількість поштових станцій зросла з 25 до 32. Станція мала 137 коней. Два рази на тиждень листоноші об'їжджали свій округ, розвозили і приймали кореспонденцію. Штат поштового відділення при земській управі складався із завідуючого поштовою частиною (“земський поштмейстер”), писаря, виконуючого обов'язки розсильного і трьох листонош, які супроводжували перевезення пошти [4, 134]. Для оплати пересилки листів були випущені земські марки, які друкувалися в Катеринославській губернській друкарні. Земські марки проіснували до 9 жовтня 1896 р. Із 1897 р. земська пошта доставляла приватну кореспонденцію безкоштовно.

У Вовчанському повіті Харківської губернії в підпорядкуванні земської пошти було 18 поштових станцій із 215 кіньми [5, 11]. У Вовчанській друкарні випускалися земські марки номіналом 2 і 5 коп. Згодом марки земської пошти почала друкувати Харківська губернська друкарня.

В Одеському повіті Херсонської губернії земська пошта відкрилася в січні 1879 р. Тариф за доставку простого листа складав 5 коп., бандеролі – 2 коп. Земство видало дві марки такого ж номіналу. Пошта розвозилася повітом два рази на тиждень.

У Полтавському повіті земська пошта відкрилася 1 березня 1903 р. Центральна контора знаходилася при земській управі, 17 відділень – при волосних правліннях, 6 – у селах, на утриманні приватних осіб. Завідуючі поштовими відділеннями працювали безкоштовно. Пошта перевозилася трьома маршрутами двічі на тиждень [2, 32].

У 1907 р. у с. Козацькому Звенигородського повіту було відкрито земську пошту на кошти баронеси Варвари Врангель та частково на гроші селян. Головне управління запропонувало зацікавленим особам прийняти на себе такі зобов'язання:

- внести в казну 1700 руб.;
- поставити дубові стовпи для телеграфів;
- безкоштовно надати приміщення з опаленням і освітленням для поштово-телеграфного відділення та його працівників терміном на 3 роки;
- безкоштовно щоденно перевозити пошту від Козацького до залізничної станції Шпола і назад [6, 33–62].

Земські пошти пересилали просту кореспонденцію, газети, журнали і повідомлення про отримання грошової, страхової і посилочної кореспонденції в межах повіту. Узагальнені дані про обсяги пересланої кореспонденції по окремих губерніях за 1898 р. подано у табл. 1. (див. [3, 764]).

Таблиця 1

Обсяги пересланої кореспонденції земською поштою Харківської, Полтавської, Таврійської та Херсонської губерній

Отже, земства, які були створені в українських губерніях у другій половині XIX ст., приділяли значну увагу удосконаленню поштового обслуговуванню населення, передусім сільського. На це була спрямована діяльність земських поштових установ, які забезпечували доставку кореспонденції, зокрема й грошових переказів. Земська пошта мала автономну поштову мережу і поступово розширювала обсяги та номенклатуру здійснюваних операцій, суттєво доповнюючи роботу державної пошти, поза полем діяльності якої залишалася значна кількість сільських населених пунктів.

Література

1. Франц Д. Земская почта // Почтово-телеграфный журнал. – 1899. – Июнь.
2. Бизина В.Г. Из истории украинской почты. – К., 2002.
3. Голубицька Г.А. З історії поштової справи в Катеринославі // Музей і місто: музеєзнавчі аспекти збереження і відтворення своєрідності міської культури. (Матеріали обласної наук. конф., присвяченої 225-річчю м. Дніпропетровська). – Дніпропетровськ, 2003. – 134 с.
4. Мирошниченко Н.Д. История развития почты на Волчанщине с XVII по XXI век. – Харьков, 2003.
5. Державний архів Черкаської області. – Ф. 898, оп. 1, спр. 1, арк. 33–62.
6. Франц Д. Земская почта // Почтово-телеграфный журнал. – 1899. – Июль.

Аннотация. Мельниченко В.Н., Галыч Н.В. Организация земской почты в Украине во второй половине XIX в. Рассмотрены особенности организации земской почты в Украине во второй половине XIX века. Освещены реформы, положившие начало основанию земской почты, проанализирована специфика работы земской почты и ее взаимодействие с государственной почтовой службой Российской империи.

Ключевые слова: земство, земская почта, земская марка, почтовая связь, почтовый обмен

Summary. Melnychenko V.M., Galych N.V. Organization of zemska post in Ukraine in the second half of the XIX-th century. The article examines the peculiarities of the organization of zemska post in Ukraine in the second half of the XIX-th century on the basis of source materials and modern investigations. The article also lights reforms that started initiated the formation of zemska post, analyses the work of zemska institutions and peculiarities of their cooperation with the state post service of the Russian Empire.

Key words: zemstvo, zemska post, zemska stamp, post communication

Надійшла до редколегії 10. 05. 2010 р.

Затверджена до друку 10.06. 2010 р.

О.О. Драч

УДК 94(477)“18/19”:378–055.2

ТРАНСФОРМАЦІЯ МОТИВАЦІЙНИХ ЧИННИКІВ ДІВОЧОЇ ЮНІ: ВИЩА ОСВІТА ЗАДЛЯ СОЦІАЛЬНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX – ПОЧАТОК XX ст.)

Розглянуто ментальні трансформації передового жіноцтва України в умовах модерного часу, що, зокрема, виявлялося в активному прагненні до наукового знання та вищої освіти. У центрі уваги – морально-психологічні аспекти реалізації дівочого інтелектуального потенціалу.

Ключові слова: освіта, жіноча гімназія, вищі жіночі курси, курсистки

Пріоритетність соціальних функцій жінки-матері та її ролі у оновленому соціумі, важливість створення владою гідних умов для якнайліпшого виконання нею воістину божественної місії в цьому світі актуалізують жіноче питання. Тому буде вельми корисним осмислення досвіду взаємодії влади та суспільства з розв'язання проблем освіти й виховання слабкої статі, формування вищої жіночої освіти Наддніпрянської України в умовах поживавлення модернізації життя.

Питання з історії жінок і жіночої освіти постійно перебувають в полі зору українських та зарубіжних дослідників. Цікаві джерелознавчі та історіографічні підходи використовує німецька дослідниця Біанка Піетров-Енкер для вивчення російських “емансипе” [1]. Водночас надзвичайною активністю вирізняються сучасні російські фахівці, що підтверджує низка ґрунтовних і цікавих монографій, присвячених проблемі [2]. В Україні так само спостерігаємо зростання інтересу до питань історії жінок, їхньої освіти та виховання, що засвідчують публікації